

تحلیل وضعیت اصطلاحنامه‌های اصفاء، جامعه‌شناسی، و یونسکو از نظر ساختار شکلی، روابط معنایی، نحوه ارائه و سیستم

مدیریت

مریم کازرانی^۱

استادیار؛ دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
دانشکده پیراپزشکی
گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی؛ تهران

نجلا حریری^۲

دانشیار؛ دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم و تحقیقات تهران

ادوات
مدیریت اطلاعات

پذیرش: ۱۳۹۲/۰۴/۱۶

دریافت: ۱۳۹۱/۰۸/۱۵

فصلنامه علمی پژوهشی
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
شاپا (چاپی) ۸۲۲۳-۲۲۵۱
شاپا (الکترونیکی) ۸۲۳۱-۲۲۵۱
نمایه در SCOPUS، LISA و ISC
<http://jimp.irandoc.ac.ir>
دوره ۲۹ | شماره ۳ | صص ۷۲۳-۷۵۶
بهار ۱۳۹۳

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده: اصطلاحنامه‌ها به‌عنوان ابزارهای واسط در ذخیره و بازیابی اطلاعات از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای در سازماندهی اطلاعات برخوردارند. این ابزارها نخست باید در درون دارای نظم، یکدستی، دقت و درستی باشند تا به‌عنوان نظام‌دهنده سیستم‌های اطلاعاتی، درست عمل کنند. در این راستا استاندارد (ازد ۳۹/۱۹) (ANSI /NISO 2005) به ضوابط و اصول تدوین واژگان کنترل‌شده (از جمله اصطلاحنامه‌ها) در چهار بخش کلی - ساختار شکلی، روابط معنایی، نحوه ارائه، و سیستم‌های مدیریت- پرداخته است. در این مقاله سه اصطلاحنامه علوم انسانی منتشرشده در ایران (به استثنای اصطلاحنامه‌های علوم اسلامی) شامل اصطلاحنامه‌های یونسکو، جامعه‌شناسی، و اصفاء با استاندارد مذکور در چهار بخش کلی یادشده، ارزیابی شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که میزان رعایت استانداردهای روابط معنایی در اصفاء ۹۳٪ و در اصطلاحنامه‌های جامعه‌شناسی و یونسکو ۹۹٪ است. در بخش ساختار شکلی، میزان رعایت استانداردها در اصفاء ۹۹٪، جامعه‌شناسی ۹۶٪ و یونسکو ۹۹/۵٪ به‌دست آمد. میزان رعایت استانداردهای نحوه ارائه در اصطلاحنامه‌های اصفاء، جامعه‌شناسی و یونسکو به ترتیب ۸۴٪، ۵۴/۵٪، و ۴۳٪ است. در بخش مدیریت سیستم اصطلاحنامه‌ها، میزان رعایت استانداردها در اصفاء ۸۲٪ و در اصطلاحنامه‌های جامعه‌شناسی و یونسکو ۱۴٪ است. به کارگیری استانداردهای مربوط در مرحله تهیه و حتی پیش از تهیه این‌گونه ابزارها می‌تواند به انتشار اصطلاحنامه‌هایی با کیفیت بالاتر منجر شود.

۱. پدیدآور رابط:

kazerani.m@gmail.com

2. nadjlahari@hotmai.com

کلیدواژه‌ها: ساختار شکلی؛ روابط معنایی؛ نحوه ارائه اصطلاح‌نامه؛ سیستم مدیریت اصطلاح‌نامه؛ اصفا؛ اصطلاح‌نامه جامعه‌شناسی؛ اصطلاح‌نامه یونسکو

۱. مقدمه و بیان مسئله

کنجکاوی و جستجو برای پیدا کردن چرایی و چگونگی واقعیت‌ها و کشف روابط بین پدیده‌ها از خصلت‌های انسان است. ماده خام هر جستجو، اطلاعاتی است که به نحوی از محیط پیرامون دریافت می‌شود. این اطلاعات به‌عنوان عنصری که تصمیم‌گیری‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد با مفهوم نظم و سازماندهی رابطه دارد. برای رسیدن به این هدف ابزارهای واسطی لازم است تا بتوان با کمک آنها در کمترین زمان و با صرف کمترین نیرو و به مناسب‌ترین اطلاعات دست یافت. این ابزارها نخست باید در درون خود از نظم، یکدستی، دقت و درستی برخوردار باشند تا بتوانند به‌عنوان نظام‌دهنده سیستم، درست عمل کنند (کازرانی، ۱۳۷۸). از جمله این ابزارها اصطلاح‌نامه‌ها هستند که تعریف، کارکرد و هدف‌های مشخصی دارند و به تهیه طرحی کنترل‌شده از یک حوزه یا حوزه‌های دانش بشری می‌پردازند و روابط منطقی بین مفاهیم را نشان می‌دهند و هدف آنها یکسان‌سازی مدخل‌های نظام ذخیره و بازیابی اطلاعات، ایجاد نظام ارجاعات بین اصطلاحات، و تهیه زبان کنترل‌شده در نظام پس‌هما را است (خسروی، ۱۳۸۰).

اگرچه نخستین طرح‌های استفاده از اصطلاح‌نامه بر قابلیت اصطلاح‌نامه در ذخیره اطلاعات تأکید می‌کردند، هم‌اکنون بحث درباره نقش حیاتی اصطلاح‌نامه‌ها در بازیابی اطلاعات مرئی و قابل دسترس است؛ بدین مفهوم که با ظهور ابزارهای پیشرفته در حوزه ذخیره و بازیابی اطلاعات، اصطلاح‌نامه‌ها اهمیتی بیش از گذشته یافته‌اند (Shiri and Revi, 2000). این در حالی است که انتقال آنها به فضای وب و در نتیجه ظهور قالب‌های جدید، تغییری در ماهیت، ساختار و عملکرد اصطلاح‌نامه‌ها ایجاد نکرده است.^۱ دلایل این اشتیاق و دسترس‌پذیری رو به رشد اصطلاح‌نامه‌های بر خط، با موضوعات کلیدی مرتبط با ظهور و پیدایش شبکه جهانی وب پیوند دارند. این موضوعات مهم و کلیدی عبارت‌اند از:

۱. در اصطلاح‌نامه‌های مورد پژوهش که به‌صورت تألیف (اصفا) و ترجمه (جامعه‌شناسی و یونسکو) هستند، متن اولیه (زبان اصلی) در فضای وب نیز قابل دسترس است.

- ◇ رشد قابل توجه منابع اطلاعاتی، نیازمند شناسایی و بازیابی بهتر از میان منابع شبکه‌ای است.
 - ◇ انتقال منابع اطلاعاتی سنتی به وب، رهیافت‌های موضوعی بسیار پایداری را طلب می‌کند.
 - ◇ به کارگیری مجدد ابزارهای مدیریت اطلاعات موجود (مثل واژگان کنترل‌شده) برای کشف و توصیف منابع، یک نیاز فوری است.
 - ◇ دستیابی سریع و آسان به اطلاعات سازماندهی‌شده، نیازمند فراهم‌نمودن ساختارهای دانشی (مثل اصطلاحنامه‌ها) برای کاربران است (رنجبر، ۱۳۸۵).
- گذشته از این، در معماری اطلاعات در محیط‌های جدید کنونی، اصطلاحنامه‌ها ابرازی کلیدی برای رویارویی با حجم فزاینده وب‌سایت‌ها و اینترنت‌ها هستند و در امر کنترل واژگان بسیاری از منابع وبی کاربرد دارند (Rosenfeld and Morville 2002). بنابراین به نظر می‌رسد که در عصر حاضر، تهیه و گسترش اصطلاحنامه‌ها، روزآمدسازی این منابع همگام با رشد فزاینده علوم (خصوصاً در شاخه‌های تخصصی) و ارزیابی آنها با مقیاس‌های پذیرفته‌شده جهانی، در دستور کار متولیان، تهیه‌کنندگان و پژوهشگران حوزه اصطلاحنامه‌سازی باشد، که برای محقق‌شدن آن باید به راهنماهای عملی در ساختار اصطلاحنامه توجه داشت، به گونه‌ای که:
۱. محصول نهایی، دربرگیرنده مجموعه به صورت کامل باشد.
 ۲. قابلیت مدیریت و روزآمدشدن را داشته باشد.
 ۳. کار و هزینه‌های مربوط به تهیه اصطلاحنامه‌ها در پایین‌ترین حد ممکن باشد.
- برای نیل به این اهداف، توجه به ده عامل کلیدی - ضرورت تهیه، انتخاب اصطلاح، ساختار معنایی، استانداردها، تیم مشاوره‌ای، نرم‌افزار، فرم وبی، ارزیابی، روزآمدسازی و هزینه - سودمندی - ضروری است (McCulloch 2005).
- در زمینه اصطلاحنامه‌های علوم انسانی در ایران، به نظر می‌رسد که انتشار این گونه منابع از مشکلات مربوط به علوم انسانی به طور کلی (فیض، ۱۳۸۵) و تألیفات این حوزه به طور اخص (تاجور، پورطهماسبی و ادیب، ۱۳۸۸) تبعیت می‌کند: تهیه این دسته از منابع از سال ۱۳۷۷ آغاز شده و صرف نظر از اصطلاحنامه‌های حوزه علوم اسلامی، تاکنون ۳

عنوان اصطلاحنامه در حوزه مذکور انتشار یافته که تنها یک عنوان از آنها به صورت تألیفی است. چنانچه تهیه اصطلاحنامه‌ها بر اساس اصول و ضوابط علمی نباشد، این ابزارها می‌توانند در بازیابی اطلاعات مشکل ایجاد کنند و زیان‌های مادی و معنوی بسیاری را به‌همراه داشته باشند. بنابراین انجام پژوهشی که بر اساس استانداردهای جهانی، کیفیت اصطلاحنامه‌ها را در این حوزه از دانش بشر بسنجد، ضروری به نظر می‌رسد.

در این راستا، پژوهش حاضر به بررسی وضعیت اصطلاحنامه‌های علوم انسانی (اصفا، جامعه‌شناسی و یونسکو) بر اساس استاندارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005) پرداخته و این اصطلاحنامه‌ها را بر مبنای چهار معیار - روابط معنایی، ساختار شکلی، نحوه ارائه، و سیستم‌های مدیریت - مورد ارزیابی قرار داده است.

۲. پیشینه پژوهش

در حوزه اصطلاحنامه، پژوهش‌های متنوعی صورت گرفته است - هر چند که پژوهش ارزیابانه در زمینه مذکور بسیار کم است. در ادامه، برخی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع آمده.

۱-۲. پیشینه پژوهش در ایران

جلالی دیزجی (۱۳۷۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی دو اصطلاحنامه کشاورزی آگرووک^۱ و کب^۲»، به علت جامعیت و کاربرد بین‌المللی این دو منبع، ساختار آنها را از جهت وجوه اشتراک و افتراق با هم مقایسه کرده و به این نتیجه رسیده که اصطلاحنامه کب از درجه اخص‌گرایی بیشتری نسبت به آگرووک برخوردار است، اما آگرووک توصیف‌گرها را کلی‌تر ارائه کرده.

«کازرانی» در پژوهشی با عنوان «ارزیابی اصطلاحنامه‌های فارسی با استاندارد ایزو»، چهار اصطلاحنامه جامع فارسی اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا)، اصطلاحنامه نما، اصطلاحنامه پزشکی فارسی، و اصطلاحنامه موضوعی امام‌خمینی - را از سه جهت - روابط معنایی، ساختار شکلی، و نحوه ارائه - با استانداردهای ایزو ۲۷۸۸ بررسی و ارزیابی کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد میزان رعایت استاندارد در هر سه حیطة - روابط معنایی،

1. Agrovoc
2. CAB

ساختار شکلی، و نحوه ارائه - در اصطلاحنامه پزشکی فارسی، بیشتر و در اصطلاحنامه موضوعی امام خمینی، کمتر از بقیه اصطلاحنامه‌ها است. اصفا و نما به ترتیب در مرتبه دوم و سوم قرار دارند. این مطالعه نخستین پژوهش ارزیابانه اصطلاحنامه‌های تهیه‌شده در ایران است (کازرانی، ۱۳۷۸).

«حسینی زاده» پژوهشی را با عنوان «مسائل اصطلاحنامه‌سازی در ایران از دیدگاه تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه» به روش کیفی انجام داد و به مطالعه مبانی نظری اصطلاحنامه‌سازی پیش از پیدایش وب و پس از آن، و شناسایی مسائل اصطلاحنامه‌سازی در ایران از دیدگاه تهیه‌کنندگان و مترجمان اصطلاحنامه‌های منتشرشده در ایران پرداخت. ۶ نفر از اصطلاحنامه‌سازان که مسئولیت تهیه ۱۲ اصطلاحنامه منتشرشده تا سال ۱۳۸۲ را برعهده داشته‌اند، جامعه پژوهش را تشکیل می‌دهند. روش گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق و ابزار آن، برنامه مصاحبه است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مبانی نظری اصطلاحنامه‌سازی پس از پیدایش وب و فناوری اطلاعات، تغییر کرده است. روش پژوهش کیفی در این مطالعه، برای اولین بار در ایران برای مطالعات ارزیابانه اصطلاحنامه به کار گرفته شده و نقطه آغاز مناسبی برای تحلیل موارد و مسائل مربوط به اصطلاحنامه تلقی می‌شود (حسینی زاده، ۱۳۸۳).

مهرداد و امیرحسینی (۱۳۸۴) «ارزیابی کمی مفاهیم، تعداد و شمار روابط اصطلاحنامه‌ای در شبکه اصطلاحات اصطلاحنامه‌کب» را انجام داده‌اند. در این پژوهش برای بررسی ویژگی‌های ساختاری شبکه اصطلاحات، انواع روابط اصطلاحنامه‌ای (شامل اصطلاح غیرمرجح، اعم، اخص و وابسته) در نظر گرفته شده. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشترین حجم روابط اصطلاحنامه‌ای در اصطلاحنامه‌کب مربوط به اصطلاحات اخص و وابسته است، که بیانگر افزایش اخص‌نگری و وام‌گیری اصطلاحات از دیگر حوزه‌های دانش می‌باشد. علاوه بر این معلوم گردید که تعداد محدودی از توصیفگرها، بیشترین روابط اصطلاحنامه‌ای را به خود اختصاص داده‌اند.

فرشچی (۱۳۸۴) به مقایسه «روابط معنایی و نحوه ارائه اطلاعات در رده تاریخ در اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا) با رده DSR (تاریخ ایران) و رده‌بندی دهدهی دیویی» پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اصطلاحات رده تاریخ در اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا) نسبت به دو منبع دیگر، متنوع‌تر و روزآمدتر است و از جهت

کمیت و کیفیت، بهتر عمل می کند.

خانی (۱۳۸۶) پژوهشی را با عنوان «مقایسه ساختار اصطلاحنامه‌های پایگاه‌های اطلاعاتی «ام بیس»^۱ و «پابمد»^۲ با استاندارد اصطلاحنامه‌نویسی سازمان استانداردهای اطلاعاتی ملی آمریکا و بررسی شیوه‌های نمایه‌سازی دو پایگاه» به روش پیمایش تحلیلی انجام داده. در این تحقیق تمامی توصیفگرهای مربوط به ۴ زمینه موضوعی از دو اصطلاحنامه «ام تری»^۳ و «مش»^۴ استخراج گردید. سپس با استفاده از لیست کنترل، اصطلاحات با ۹ فاکتور از استانداردها مقایسه شدند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اصطلاحنامه «ام تری» در ۶ فاکتور و اصطلاحنامه «مش» در ۴ فاکتور، انطباق بیشتری با استاندارد داشته‌اند.^۵

۲-۲. پیشینه پژوهش در خارج از ایران

«شولتز» در پژوهشی اصطلاحنامه «مش» را به لحاظ تقابل بین اختصارات و آغازه‌هایی که در علوم پزشکی کاربرد دارند، با معادل‌های آنها در «مش» مورد ارزیابی قرار داده. وی ۴۱۵ اختصار و آغازه در پزشکی همراه با ۴۶ اختصار پُر کاربرد در این حوزه را در «مش» جستجو کرد. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد که با انجام جستجو، به جز ۴۶ مورد پُر کاربرد، برای دیگر موارد معادل مناسب آنها بازیابی نمی‌شود و این نشان‌دهنده یک ضعف مهم در اصطلاحنامه «مش» است. از آنجا که از اختصارات و آغازه‌ها در متون پزشکی استفاده زیادی می‌شود و آنها در بازیابی اطلاعات استفاده فراوانی دارند، نبود معادل مناسب در اصطلاحنامه «مش» و به دنبال آن استفاده نشدن از آن توصیفگرها در نمایه‌سازی، بازیابی بسیاری از متون مرتبط را غیرممکن می‌سازد (Shultz 2006).

«مایکل» و همکارانش معادل واژگانی را بررسی کرده‌اند که محققان از آنها برای اجرا و نتیجه‌گیری از آزمایش‌های تشخیصی استفاده می‌کنند. واژگان به کاررفته در

1. Embase
2. Pubmed
3. Emtree
4. Mesh

۵. استانداردهای مورد استفاده در تحقیق مذکور استاندارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI /NISO 2003) بوده است که

نسبت به استاندارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI /NISO 2005) مختصرتر است.

مقالات مجلات و متون مربوطه ارزیابی گردید. سپس در اصطلاحنامه «مش» توصیفگرهای به کاررفته برای این مفاهیم بررسی شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که معانی و تعاریف در نظر گرفته شده برای توصیفگرهای معادل با معانی که در متون اصلی موضوعی مربوطه وجود دارد، متفاوت است و برای برخی از مفاهیم کلیدی در موضوع مدنظر، توصیفگر معادلی در اصطلاحنامه «مش» در نظر گرفته نشده است (Michel, Mouillet, and Salmi 2006).

«لو»، «کیم» و «ویلبر» در پژوهشی ارزیابی جستجو با استفاده از اصطلاحنامه «مش» را مطرح کرده‌اند. در این پژوهش تأثیر استفاده از «مش»، از طریق فرایند خودکار بسط در پایگاه اطلاعاتی پزشکی کتابخانه ملی آمریکا بررسی شده. پژوهشگران جستجوهای را با استفاده از استراتژی بولی و برای ۵۵ موضوع و ۱۶۰ هزار استناد مدلاین که در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ به کار رفته، انجام دادند. نتایج بازایی نشان داد که فرایند بسط جستجو در حالت استفاده از «مش» و عدم استفاده از آن (استفاده از کلیدواژه‌های عنوان یا چکیده) با هم تفاوت داشته‌اند و استفاده از «مش» این فرایند را بهبود می‌بخشد. اما این قضیه ممکن است در وضعیت واقعی کاربران نهایی پایگاه اطلاعاتی پزشکی کتابخانه ملی آمریکا تأثیری ایجاد نکند (Lu, Kim, and Wilbur 2009).

۳. روش‌شناسی

جامعه پژوهش حاضر، اصطلاحنامه‌های علوم انسانی منتشره در ایران (به استثنای اصطلاحنامه‌های حوزه علوم اسلامی) شامل اصطلاحنامه‌ی اصفاء (خسروی، ۱۳۸۵)، اصطلاحنامه‌ی جامعه‌شناسی (بوث و بلر، ۱۳۸۲) و اصطلاحنامه‌ی بین‌المللی توسعه یونسکو (یونسکو، ۱۳۷۷) است که برخی از ویژگی‌های آنها در جدول ۱ درج شده و مشخصات کتابشناسی آنها در بخش فهرست منابع آمده است.

جدول ۱. برخی از مشخصات اصطلاحنامه‌های اصفاء، جامعه‌شناسی و یونسکو

عنوان	تاریخ نشر	تعداد اصطلاحات گزیده	تعداد نمونه‌ها
اصطلاحنامه اصفاء	۱۳۸۵	۹۵۶۰	۳۷۰
اصطلاحنامه جامعه‌شناسی	۱۳۸۲	۶۷۴۸	۳۶۴

با توجه به کثرت تعداد اصطلاحات، لازم بود نمونه‌گیری انجام شود. به این منظور ابتدا با استفاده از جدول مورگان، تعداد نمونه‌ها از بین تعداد کل اصطلاحات گزیده در هر اصطلاحنامه تعیین گردید. در مواردی که تعداد کل اصطلاحات گزیده در مقدمه منبع مشخص نشده بود، تعداد کل اصطلاحات گزیده از «میانگین تقریبی اصطلاحات در هر صفحه، ضرب در تعداد صفحات نمایه‌الفبایی» مشخص شد.

سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری سیستماتیک، از تقسیم تعداد صفحات اصطلاحنامه بر تعداد نمونه‌ها، کسر نمونه‌گیری به دست آمد. به طور مثال چنانچه اصطلاحنامه‌ای دارای ۳۰۰۰ صفحه نمایه‌الفبایی بود و لازم بود ۳۰۰ اصطلاح در ۳۰۰ صفحه آن بررسی شود، از هر ۱۰ صفحه باید ۱ صفحه انتخاب می‌شد. در مرحله بعد، انتخاب یک صفحه از بین صفحات انتخابی با استفاده از جدول اعداد تصادفی صورت پذیرفته است. در مثال بالا چنانچه قرار باشد از بین صفحات ۱ تا ۱۰، یک صفحه انتخاب شود، با استفاده از جدول اعداد تصادفی، این امر محقق شده است. مرحله بعدی، انتخاب یک اصطلاح از بین اصطلاحات یک صفحه مشخص شده در مرحله قبل است، که این امر نیز با استفاده از جدول اعداد تصادفی ساده انجام شد. اصطلاحات واجد شرایط به طریق مذکور در سیاهه واریسی‌ای وارد شده که در فضای نرم‌افزار اکسل^۱ است. این سیاهه، ۴ صفحه دارد که تمام صفحات برای هر سه اصطلاحنامه مورد پژوهش، تعریف شده است. صفحه اول مربوط به روابط معنایی است که در ستون اول آن، تعداد نمونه‌های مورد بررسی در هر اصطلاحنامه وارد شده است و در سطرهای آن مؤلفه‌های مربوط به استاندارد سه نوع رابطه معنایی اصلی (سلسله‌مراتبی، هم‌ارزی و مرتبط) درج شده است.

پس از تعیین درستی^۱ بر اساس استانداردها در سه نوع رابطه مذکور، چنانچه برای اصطلاحی در هر قسمت از روابط معنایی ضوابط مندرج در استاندارد رعایت شده بود، برای آن ارزش یک، و در غیر این صورت ارزش صفر منظور شد. در مواردی که اصطلاح فاقد مؤلفه مورد نظر در بخش روابط معنایی بود^۲، ارزشی برای آن منظور نشد و در پایان توزیع فراوانی یافته‌های پژوهش، به صورت جداول و نمودارهای آماری ارائه گردید. صفحه دوم سیاهه واریسی مربوط به ساختار شکلی^۳ بود و مانند صفحه ۱ در ستون اول عمل

۱. تعیین درستی در روابط معنایی بر اساس مؤلفه‌های صریح استاندارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005) در این بخش صورت گرفته است. به طور مثال یکی از ضوابط درستی در بخش روابط معنایی عام و خاص این است که در اصطلاحات مورد بررسی، رابطه جنس و نوع یا کل و جزء یا موردی مصداق داشته باشد. قابل ذکر است که کدگذاری و تعیین درستی مقوله‌ها در این بخش از پژوهش در ابتدا با کمک جستجوهای موضوعی در پایگاه اطلاعاتی Library of Congress Authorities (<http://authorities.loc.gov>) و اصطلاحنامه‌های تحت وب زیر:

- ERIC (Education Resources Information center): (http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/thesaurus/thesaurus.jsp?_pageLabel=Thesaurus)
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and cultural Organization): (<http://databases.unesco.org/thesaurus/>)
- ETT (European Training Thesaurus): (<http://libserver.cedefop.europa.eu/ett/en/>)

انجام شده است. در برخی از موارد، چنانچه تعیین درستی مقوله و کدگذاری از این طریق نیز ممکن نبود، با تعیین وقت قبلی و مصاحبه با کارشناسان موضوعی مربوط در دانشگاه محل تدریس و تحصیل، این امر محقق شده است.

۲. ضرورتی ندارد که یک اصطلاح همه مؤلفه‌های مربوط به روابط معنایی یا ساختار شکلی را داشته باشد. مثلاً یک اصطلاح ممکن است در بخش روابط معنایی، رابطه هم‌ارزی نداشته باشد و در بخش ساختار شکلی فاقد توضیحگر باشد. در این گونه موارد، نداشتن، لزوماً نادرستی تلقی نمی‌شود.

۳. تعیین درستی در ساختار شکلی نیز با استفاده از ضوابط صریح مندرج در استاندارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/NISO 2005) در این بخش صورت پذیرفته است. ضوابطی مانند استفاده صفت همراه با موصوف، لزوم استفاده از توضیحگر برای هم‌نویسه‌ها، استفاده از یادداشت دامنه برای نشان دادن حدود و ثغور موضوع، کاربرد حالت جمع اسامی برای اسامی قابل شمارش و حالت مفرد آنها برای اسامی غیرقابل شمارش، عدم استفاده از کوتاه‌نوشت‌ها تا حد امکان، استفاده از حالت اسم و عبارت‌های اسمی توصیفگرها به جای مصدر آنها، عدم استفاده از قید به‌تنهایی، استفاده از یادداشت‌های تاریخی برای نشان دادن سیر تحول توصیفگرها در صورت امکان، استفاده از شکل پیش‌همارا در اسامی مرکب، املائی صحیح و متداول توصیفگرها، و غیره. هر چند که در موارد بیان‌شده، استثنائاتی هم در استاندارد لحاظ شده است، در صورت ابهام در امتیازدهی، از نظرات کارشناس مربوط استفاده شده.

شده است و در سطرهای آن، مؤلفه‌های مربوط به استاندارد ساختار شکلی (هم‌نویسه، یادداشت دامنه، یادداشت تاریخی، کاربرد حالت مفرد یا جمع اسامی، کاربرد اسم یا عبارت اسمی، صفت، قید، کوته‌نوشت، اسامی مرکب و درستی املا) نوشته شده. به منظور ارزش‌گذاری در این بخش مانند روش بیان‌شده در بخش روابط معنایی عمل شده است. چنانکه برای اصطلاحی در هر قسمت از ساختار شکلی، ضوابط مندرج در استاندارد رعایت شده بود، برای آن ارزش یک و در غیر این صورت، ارزش صفر منظور شد. در مواردی که اصطلاح فاقد مؤلفه مورد نظر در بخش ساختار شکلی بود، ارزشی داده نشد.^۱ در صفحه ۳، سیاهه و ارسی هر اصطلاحنامه، مؤلفه‌های مربوط به استاندارد در نحوه ارائه اصطلاحنامه در سطرها وارد شد که شامل نمایه الفبایی، نمایش گرافیکی، نمایه گردان، نمایش جزئیات اصطلاح در یک نمایه، نمایش سلسله‌مراتبی، نمایش چهریزه‌ای، توجه به نیاز تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه، توجه به نیاز نمایه‌سازان و پژوهشگران متخصص، توجه به نیاز کاربر نهایی^۲، مشخص کردن نحوه ارائه، نوع نمایش، شکل، مستندسازی، نحوه ارائه روابط هم‌ارز، نحوه ارائه روابط مرتبط، نحوه ارائه روابط سلسله‌مراتبی، انتخاب اصطلاح بر اساس پشتوانه انتشاراتی (کاربر، ادبی و سازمان)، تورفتگی، کیفیت چاپ، برگه‌آرایی، شکل چاپ سنتی، شکل صفحه‌نمایشی، شکل وبی، مستندسازی (بیان هدف، حوزه اصطلاحنامه، مفهوم نقطه‌گذاری‌ها، کوته‌نوشت‌ها و علامت‌ها، قانون انتخاب اصطلاح گزیده و روابط آن، بیان قواعد برگه‌آرایی، تعداد کل اصطلاحات و تعداد اصطلاحات

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. از نگاه استاندارد لزوماً قرار نیست تمام اصطلاحات، کوته‌نوشت یا یادداشت دامنه و ... داشته باشند. در پژوهش حاضر در صورت داشتن موارد مذکور، سنجش بر موارد موجود، انجام شده است. در مورد یادداشت تاریخی، به دلیل این که هیچ یک از اصطلاحنامه‌های مورد بررسی واجد یادداشت مذکور نبوده‌اند و این امر به‌طور مساوی برای همه اصطلاحنامه‌ها وجود داشته، از جدول‌ها حذف شده است.
۲. در استاندارد انسی نیز به صراحت بیان شده است که چنانچه اصطلاحنامه‌ای تألیفی باشد و بر اساس پشتوانه انتشاراتی یا پشتوانه کاربر تهیه شده باشد، در این صورت به نیاز کاربر یا نمایه‌ساز و پژوهشگر توجه داشته است. بنابراین در پژوهش حاضر اصطلاحنامه‌های تألیفی در این سه گزینه امتیاز ۱، و در غیر این صورت (ترجمه‌بودن) امتیاز ۰ گرفته‌اند.

مدخل، تاریخ روزآمد شدن، سیاست روزآمدسازی^۱، توصیف اصطلاحنامه و بیان نحوه استفاده از آن است.^۲ چنانچه اصطلاحنامه‌ای دارای مؤلفه‌های استاندارد در نحوه ارائه بود، ارزش ۱ و اگر چنین نبود، ارزش صفر منظور شد. در حالتی که اصطلاحنامه دارای مؤلفه‌های استاندارد در نحوه ارائه بود، ولی صحیح نبود و اشکال داشت، ارزش ۰/۵ منظور شد.^۳ در صفحه ۴، سیاهه و ارسی هر اصطلاحنامه^۴، مؤلفه‌های مربوط به سیستم مدیریت اصطلاحنامه (یعنی اجتناب از دوباره کاری، مشخص بودن ساختار (سطح، عام،^۵ سلسله‌مراتبی یا گرافیکی)، و شکل نمایش (چاپی، بر خط، یا ساختار قابل استفاده در وب) پیش از تألیف، آزمون و ارزیابی، روزآمد سازی، سیستم کنترل خطا، وجود سازوکار برای ورود اصطلاحات جدید به سیستم، وجود سازوکار حذف اصطلاحات با تمام ارجاعات آن) در سطرها وارد شد. در این بخش برای تکمیل اطلاعاتی که کسب آنها از طریق سیاهه و ارسی ممکن نبود، مصاحبه‌هایی با تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه و دست‌اندرکاران حوزه اصطلاحنامه‌نویسی انجام گرفت. جامعه این بخش از پژوهش ۵ نفر بودند که بر حسب مورد و در صورت وجود ابهام، با آنها مصاحبه گردید. در این بخش به دلیل ماهیت آن، نحوه امتیازدهی متفاوت از دیگر بخش‌هاست؛ به این ترتیب که:

۱. با عنایت به این که این مورد بندهای متعددی را پوشش می‌دهد، با توجه به قانون گرد کردن اعداد، چنانچه در اصطلاحنامه‌ای بیش از نصف موارد رعایت شده بود امتیاز یک، و در غیر این صورت امتیاز صفر لحاظ شده است - هر چند که با مشاهده عینی پژوهشگر، مشخص شد که اصطلاحنامه‌نویسانی که مستندسازی را یکی از اصول کار تلقی کرده بودند؛ معمولاً در همه موارد، اطلاعات را ارائه کرده بودند.
۲. در مورد نحوه ارائه اصطلاحنامه، داشتن یا نداشتن مؤلفه‌های استاندارد، شرط امتیازدهی است.
۳. به‌طور مثال طبق استاندارد مورد استفاده در پژوهش، یکی از مؤلفه‌های مربوط در نحوه ارائه اصطلاحنامه، پیروی از اصول برگه‌آرایی است. چنانچه اصطلاحنامه‌ای قواعد برگه‌آرایی رایج در زبان فارسی (کلمه به کلمه) را داشته باشد ولی برگه‌آرایی اشکال داشته باشد، ارزش ۰/۵ منظور شده است.
۴. اصولاً به دلیل آن که استاندارد مورد استفاده در پژوهش برای انواع واژگان کنترل‌شده مانند اصطلاحنامه‌ها، تاکسونومی‌ها، سیاهه اصطلاحات کنترل‌شده و شبکه‌های هم‌معنا، کاربرد دارد، در هر بخش استاندارد به جای به کارگیری عنوان تک‌تک ابزارها، از واژگان کنترل‌شده (Controlled vocabularies) استفاده شده است.

5. Generic

◇ در مؤلفه «اجتناب از دوباره کاری» به دلیل ماهیت آن، فقط گزاره‌های عدم رعایت یا رعایت استاندارد، مفهوم دارد. به این معنا که در زمینه موضوعی اصطلاحنامه تهیه شده، دوباره کاری، حادث شده یا نشده است. بنابراین ارزش گذاری آن با صفر و یک انجام شده است.

◇ در مؤلفه «مشخص بودن ساختار (مسطح، عام، سلسله‌مراتبی یا گرافیکی)» و «شکل نمایش (چاپی، برخط یا ساختار قابل استفاده در وب) پیش از تألیف»، به دلیل ماهیت آن، فقط گزاره‌های عدم رعایت یا رعایت استاندارد مفهوم دارد. به این معنا که در سیاست‌گذاری‌های تهیه اصطلاحنامه پیش از تألیف، ساختار (مسطح، عام، سلسله‌مراتبی یا گرافیکی) و شکل نمایش (چاپی، برخط یا شکل قابل استفاده در وب) مشخص بوده یا نبوده است. اهمیت «مشخص بودن ساختار» و «شکل نمایش» اصطلاحنامه پیش از تألیف، به دلیل تأثیری است که فرایند مذکور بر انواع ارجاعات دوسویه و شاخص روابط تهیه شده دارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005). بنابراین به منظور ارزش گذاری، چنانچه در سیاست‌های مذکور، ساختار و شکل اصطلاحنامه پیش از تألیف مشخص باشد ارزش یک، اگر یکی از سیاست‌های ساختار یا شکل مشخص باشد ارزش نیم، و در صورتی که هیچ یک از آنها مشخص نباشد، ارزش صفر لحاظ شده است.

◇ در مؤلفه «آزمون و ارزیابی»، استاندارد «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005)، انجام آزمون‌های دوره‌ای اصطلاحنامه‌ها و ارزیابی‌های متناوب آنها را ضروری می‌داند و برای انجام آنها روش‌های متفاوتی را معرفی می‌کند؛ روش‌هایی همچون ارزیابی اکتشافی^۱ یا ارزیابی کل‌نگر^۲ و مدسازی پیوستگی^۳ «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005). بنابراین در پژوهش حاضر چنانچه ارزیابی‌های مذکور به روش‌های بیان شده در استاندارد انجام شده باشد، امتیاز یک و در غیر این صورت، امتیاز صفر منظور شده. در این بخش نیز برای تکمیل اطلاعاتی که کسب آنها از طریق سیاهه واری می‌مکن نبود، مصاحبه‌هایی با تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه و دست‌اندرکاران حوزه اصطلاحنامه‌نویسی

1. Heuristic Evaluation
2. Holistic evaluation
3. Affinity modeling

انجام گرفت.

- ◇ «در مؤلفه روزآمد بودن» بیشتر به سیاست‌های نگهداری^۱ این ابزار توجه شده و انتشار ویرایش جدید اصطلاحنامه، مصداق آن است. بنابراین چنانچه در اصطلاحنامه‌ای سیاست‌های مذکور در این بخش از استانداردها تبیین و تصریح شده و ویرایش جدید اصطلاحنامه انتشار یافته باشد و نیز دوره انتشار، معین و مشخص باشد، امتیاز ۱ منظور شد. اگر در سیستم مدیریت اصطلاحنامه‌ای وجود سیاست‌های ویرایش و نمایش مشخص باشد، ویرایش جدید اصطلاحنامه موجود باشد ولی دوره انتشار مشخص نباشد، امتیاز ۰/۷۵ لحاظ شده. چنانچه در اصطلاحنامه‌ای سیاست‌گذاری‌های مذکور در بخش سیستم مدیریت اصطلاحنامه تبیین شده اما ویرایش جدید اصطلاحنامه موجود نباشد، امتیاز ۰/۵ در نظر گرفته شده. در مواردی که سیاست‌گذاری‌های مذکور در بخش سیستم مدیریت اصطلاحنامه تبیین نشده ولی ویرایش جدید اصطلاحنامه موجود باشد و دوره انتشار نیز مشخص نباشد، امتیاز ۰/۲۵ داده شده و در صورت مشخص نبودن سیاست‌های ویرایش و نمایش، عدم انتشار ویرایش جدید و مشخص نبودن دوره انتشار، امتیاز صفر منظور شده است.
- ◇ در مؤلفه‌های «سیستم کنترل خطا، وجود سازوکار برای ورود اصطلاحات جدید به سیستم، وجود سازوکار حذف اصطلاحات با تمام ارجاعات آن» به دلیل آن که اعمال مؤلفه‌های مذکور در واژگان کنترل شده اصطلاحنامه بر سیستم‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات اثرگذار است، طراحی و انتخاب سیستم مدیریت اصطلاحنامه در این بخش‌ها اهمیت خاصی پیدا کرده. به پیشنهاد استاندارد، توسعه‌دهندگان و مسئولان نگهداری اصطلاحنامه باید دسترسی مناسب به سیستم، به منظور اعمال مؤلفه‌های یاد شده داشته باشند و لازم است که در سیستم مدیریت اصطلاحنامه‌ها، این سیاست‌ها لحاظ شده باشند «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005). بنابراین چنانچه در سیستم مدیریت اصطلاحنامه‌های مورد بررسی، سیاست‌های مذکور تبیین و تصریح شده باشد، ارزش یک و در غیر این صورت، ارزش صفر منظور شده است.

در پایان این بخش نیز امتیازدهی صورت گرفت. روایی صوری و محتوایی ابزار گردآوری اطلاعات مورد تأیید متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی، دست‌اندرکاران حوزه اصطلاحنامه‌نویسی و زبان‌شناسی قرار گرفت و چون ابزار مورد استفاده در پژوهش، سیاهه واری است که تعیین مقوله‌ها در آن به کمک مقوله‌های استاندارد انجام شده و تعیین ارزش مقوله‌ها با استفاده از گزاره‌های صریح استاندارد صورت پذیرفته است، نیازی به سنجش پایایی ندارد.

۴. یافته‌ها

در این قسمت میزان رعایت استانداردها در چهار بخش روابط معنایی، ساختار شکلی، نحوه ارائه اصطلاحنامه‌ها و مدیریت آنها می‌آید.

۴-۱. میزان رعایت استاندارد روابط معنایی در اصطلاحنامه‌های علوم انسانی

جدول ۲. توزیع فراوانی وضعیت روابط معنایی در اصطلاحنامه‌های علوم انسانی

انواع روابط	وضعیت	دارد		جمع کل	ندارد	جمع
		درست	نادرست			
سلسله‌مراتبی	اصفا	تعداد	۲۹۶	۷۴	-	۳۷۰
		درصد	۸۰	۲۰	-	۱۰۰
	جامعه‌شناسی	تعداد	۲۸۶	۵	۷۵	۳۶۶
		درصد	۹۸	۲	۲۰/۵	۱۰۰
	یونسکو	تعداد	۲۵۹	۵	۸۰	۳۴۴
		درصد	۹۸	۲	۲۳	۱۰۰
هم‌ارز	اصفا	تعداد	۶۴	۰	۳۰۶	۳۷۰
		درصد	۱۰۰	۰	۸۳	۱۰۰
	جامعه‌شناسی	تعداد	۴۶	۰	۳۲۰	۳۶۶
		درصد	۱۰۰	۰	۸۷/۵	۱۰۰
	یونسکو	تعداد	۴۸	۰	۲۹۶	۳۴۴
		درصد	۱۰۰	۰	۸۶	۱۰۰

انواع روابط	وضعیت	دارد		جمع	ندارد	جمع كل
		ندرست	درست			
اصفا	تعداد	۰	۴۴	۴۴	۳۲۶	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۱۲	۸۸	۱۰۰
جامعه‌شناسی	تعداد	۰	۳۴۹	۳۴۹	۱۷	۳۶۶
	درصد	۰	۱۰۰	۹۵	۵	۱۰۰
یونسكو	تعداد	۰	۲۷۴	۲۷۴	۷۰	۳۴۴
	درصد	۰	۱۰۰	۸۰	۲۰	۱۰۰

یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که وضعیت روابط معنایی در اصطلاحنامه‌های علوم انسانی به شرح زیر است:

۱. میانگین میزان رعایت استاندارد در روابط معنایی اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا)، ۹۳٪ است.
۲. میانگین میزان رعایت استاندارد در روابط معنایی اصطلاحنامه جامعه‌شناسی، ۹۹٪ است.
۳. میانگین میزان رعایت استاندارد در روابط معنایی اصطلاحنامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسكو، ۹۹٪ است.

۲-۴. میزان رعایت استاندارد ساختار شکلی در اصطلاحنامه‌های علوم انسانی اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا)

جدول ۳. توزیع فراوانی وضعیت ساختار شکلی در اصطلاحنامه اصفاء

ساختار شکلی	وضعیت	دارد		جمع	ندارد	جمع كل
		ندرست	درست			
هم‌نویسه	تعداد	۰	۳	۳	۳۶۷	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۱	۹۹	۱۰۰
یادداشت دامنه	تعداد	۰	۶	۶	۳۶۴	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۲	۹۸	۱۰۰

ساختار شکلی	وضعیت	دارد		جمع	ندارد	جمع کل
		نادرست	درست			
مفرد یا جمع	تعداد	۱۶	۳۵۴	۳۷۰	-	۳۷۰
	درصد	۴	۹۶	۱۰۰	-	۱۰۰
اسم و عبارت اسمی	تعداد	۰	۳۷۰	۳۷۰	-	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۱۰۰	-	۱۰۰
صفت	تعداد	۰	۸۱	۸۱	۲۸۹	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۲۲	۷۸	۱۰۰
کوتاه‌نوشت	تعداد	-	-	-	۳۷۰	۳۷۰
	درصد	-	-	-	۱۰۰	۱۰۰
اصطلاحات مرکب	تعداد	۰	۲۲۸	۲۲۸	۱۴۲	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۶۲	۳۸	۱۰۰
املا	تعداد	۰	۳۷۰	۳۷۰	-	۳۷۰
	درصد	۰	۱۰۰	۱۰۰	-	۱۰۰

بر اساس یافته‌های جدول ۳، میانگین رعایت استاندارد در ساختار شکلی اصطلاحنامه اصفأ، ۹۹٪ است.

اصطلاحنامه جامعه‌شناسی

جدول ۴. توزیع فراوانی وضعیت ساختار شکلی در اصطلاحنامه جامعه‌شناسی

ساختار شکلی	وضعیت	دارد		جمع	ندارد	جمع کل
		نادرست	درست			
هم‌نویسه	تعداد	۰	۴	۴	۳۶۲	۳۶۶
	درصد	۰	۱۰۰	۱	۹۹	۱۰۰
یادداشت دامنه	تعداد	۰	۱۰۸	۱۰۸	۲۵۸	۳۶۶
	درصد	۰	۱۰۰	۲۹/۵	۷۰/۵	۱۰۰
مفرد یا جمع	تعداد	۱۰۳	۲۶۳	۳۶۶	-	۳۶۶
	درصد	۲۸	۷۲	۱۰۰	-	۱۰۰
اسم و عبارت اسمی	تعداد	۲	۳۶۴	۳۶۶	-	۳۶۶
	درصد	۰/۵	۹۹/۵	۱۰۰	-	۱۰۰

ساختار شکلی	وضعیت	دارد		جمع	ندارد	جمع کل
		نادرست	درست			
صفت	تعداد	۰	۶۶	۶۶	۳۰۰	۳۶۶
	درصد	۰	۱۰۰	۱۸	۸۲	۱۰۰
کوته‌نوشت	تعداد	-	-	-	۳۶۶	۳۶۶
	درصد	-	-	-	۱۰۰	۱۰۰
اصطلاحات مرکب	تعداد	۰	۱۰۱	۱۰۱	۱۹۳	۳۶۶
	درصد	۰	۱۰۰	۳۴	۶۶	۱۰۰
املا	تعداد	۰	۳۶۶	۳۶۶	-	۳۶۶
	درصد	۰	۱۰۰	۱۰۰	-	۱۰۰

چنانچه یافته‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، میانگین رعایت استاندارد در ساختار شکلی اصطلاحنامه جامعه‌شناسی ۹۶٪ است.

اصطلاحنامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسکو

جدول ۵. توزیع فراوانی وضعیت ساختار شکلی در اصطلاحنامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسکو

ساختار شکلی	وضعیت	دارد		جمع	ندارد	جمع کل
		نادرست	درست			
هم‌نویسه	تعداد	-	-	-	۳۴۴	۳۴۴
	درصد	-	-	-	۱۰۰	۱۰۰
یادداشت دامنه	تعداد	۰	۳۲	۳۲	۳۱۲	۳۴۴
	درصد	۰	۱۰۰	۹	۹۱	۱۰۰
مفرد یا جمع	تعداد	۷	۳۳۷	۳۴۴	-	۳۴۴
	درصد	۹۸	۹۹	۱۰۰	-	۱۰۰
اسم و عبارت اسمی	تعداد	۳	۳۴۱	۳۴۴	-	۳۴۴
	درصد	۹۹	۹۹	۱۰۰	-	۱۰۰
صفت	تعداد	۰	۹۴	۹۴	۲۵۰	۳۴۴
	درصد	۰	۱۰۰	۲۷	۷۳	۱۰۰
کوته‌نوشت	تعداد	-	-	-	۳۴۴	۳۴۴
	درصد	-	-	-	۱۰۰	۱۰۰
اصطلاحات مرکب	تعداد	۰	۱۳۱	۱۳۱	۲۱۳	۳۴۴
	درصد	۰	۱۰۰	۳۸	۶۲	۱۰۰
املا	تعداد	۰	۳۴۴	۳۴۴	-	۳۴۴
	درصد	۰	۱۰۰	۱۰۰	-	۱۰۰

یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که میانگین رعایت استاندارد در ساختار شکلی اصطلاح‌نامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسکو، ۹۹/۵٪ است.

۳-۴. میزان رعایت استانداردها در نحوه ارائه اصطلاحنامه‌های علوم انسانی

جدول ۶. توزیع فراوانی وضعیت مؤلفه‌های مربوط به نحوه ارائه اصطلاحنامه‌های علوم انسانی

ردیف	اصطلاحنامه‌ها		فرهنگی فارسی (اصفا)		جامعه‌شناسی		یونسکو	
	مؤلفه‌های مورد بررسی	دارد	ندارد	دارد	ندارد	دارد	ندارد	
		درس	نادرس	درس	نادرس	درس	نادرس	
۱	نمایه الفبایی	۱		۱		۱		
۲	نمایش گرافیکی		۰		۰			
۳	نمایه گردان	۱		۱				
۴	نمایش جزئیات اصطلاح در یک نمایه	۱		۱		۱		
۵	نمایش سلسله‌مراتبی	۱		۱		۱		
۶	نمایش چهاربزه‌ای		۰		۰			
۷	توجه به نیاز تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه	۱		۱		۰		
۸	توجه به نیاز نمایه‌سازان و پژوهشگران متخصص	۱		۱		۰		
۹	توجه به نیاز کاربر نهایی	۱		۱		۰		
۱۰	مشخص کردن نحوه ارائه، نوع نمایش، شکل، مستندسازی	۱		۱		۰		
۱۱	نحوه ارائه روابط هم‌ارز	۱		۱		۰/۵		
۱۲	نحوه ارائه روابط مرتبط	۱		۱		۱		
۱۳	نحوه ارائه روابط سلسله‌مراتبی	۱		۱		۱		
۱۴	انتخاب اصطلاح بر اساس پیشخوانه انتشاراتی (کاربر، ادبی و سازمان)	۱		۱		۰		
۱۵	تورفتگی	۱		۱		۱		
۱۶	کیفیت چاپ	۱		۱		۱		
۱۷	برگه‌آرایی		۰/۵		۰/۵			
۱۸	شکل چاپ سنتی	۱		۱		۱		
۱۹	شکل صفحه نمایش	۱		۱		۰		
۲۰	شکل وبی	۱		۱		۰		
۲۱	مستندسازی (بیان هدف، حوزه اصطلاحنامه، مفهوم نقطه‌گذاری‌ها، کوته‌نوشت‌ها و علامت‌ها، قانون انتخاب اصطلاح گزیده و روابط آن، بیان قواعد برگه‌آرایی، تعداد کلمات اصطلاحات و تعداد اصطلاحات مدخل، تاریخ روزآمد شدن، سیاست روزآمدسازی)	۱		۱		۰		
۲۲	توصیف اصطلاحنامه و بیان نحوه استفاده از آن			۱		۰		
جمع امتیاز		۱۸/۵		۱۲		۹/۵		
درصد		۸۴		۵۴/۵		۴۳		

یافته‌های جدول ۶ درباره میزان رعایت استانداردهای نحوه ارائه اصطلاحنامه‌های علوم انسانی به شرح زیر است:
امتیاز اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا) ۱۸/۵ از ۲۲ و میزان رعایت استاندارد، ۸۴/ است.

امتیاز اصطلاحنامه جامعه‌شناسی ۱۲ از ۲۲ و میزان رعایت استاندارد، ۵۴/۵ است.
امتیاز اصطلاحنامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسکو ۹/۵ از ۲۲ و میزان رعایت استاندارد، ۴۳/ است.

۴-۴. میزان رعایت استانداردها در مدیریت اصطلاحنامه‌های علوم انسانی

جدول ۷. توزیع فراوانی مؤلفه‌های مربوط به سیستم مدیریت در اصطلاحنامه اصفاء

امتیاز	مؤلفه‌های مورد بررسی	ردیف
۱	اجتناب از دوباره کاری	۱
۱	مشخص بودن ساختار (مسطح، ژئریک، سلسله‌مراتبی یا گرافیکی) و شکل نمایش (چاپی، برخط یا شکل قابل استفاده در وب) پیش از تألیف	۲
۰	آزمون و ارزیابی	۳
۰/۷۵	روزآمد بودن	۴
۱	سیستم کنترل خطا	۵
۱	وجود سازوکاری برای ورود اصطلاحات جدید به سیستم	۶
۱	وجود سازوکاری برای حذف اصطلاحات با تمام ارجاعات آن	۷
۵/۷۵	جمع امتیاز	
۸۲	درصد	

بر اساس داده‌های مندرج در جدول ۷ در سیستم مدیریت اصطلاحنامه اصفاء، استانداردها؛ به میزان ۸۲/ رعایت شده است و امتیاز آن ۵/۷۵ از ۷ است.

۱. همانطور که گفته شد، اگر در سیستم مدیریت اصطلاحنامه‌ای وجود سیاست‌های ویرایش و نمایش محرز باشد، ویرایش جدید اصطلاحنامه موجود باشد ولی دوره انتشار، مشخص نباشد، امتیاز ۰/۷۵ لحاظ شده.

جدول ۸. توزیع فراوانی مؤلفه‌های مربوط به سیستم مدیریت در اصطلاحنامه‌های یونسکو و جامعه‌شناسی

امتیاز	موارد مورد بررسی	ردیف
۱	اجتناب از دوباره کاری	۱
۱۰	مشخص بودن ساختار (مسطح، ژنریک، سلسله‌مراتبی یا گرافیکی) و شکل نمایش (چاپی، برخط یا شکل قابل استفاده در وب) پیش از تألیف	۲
۰	آزمون و ارزیابی	۳
۰	روزآمد بودن	۴
۰	سیستم کنترل خطا	۵
۰	وجود سازوکار برای ورود اصطلاحات جدید به سیستم	۶
۰	وجود سازوکار حذف اصطلاحات با تمام ارجاعات آن	۷
۱	جمع امتیاز	
۱۴	درصد	

بر اساس یافته‌های جدول، در اصطلاحنامه‌های یونسکو و جامعه‌شناسی از ۷ مؤلفه مورد بررسی در این بخش، تنها ۱ مورد رعایت شده و به ۶ مورد دیگر پرداخته نشده؛ بنابراین امتیاز آنها ۱، و میزان رعایت استاندارد ۱۴٪ است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نیروی محرکه توسعه علوم، پژوهش نظام‌مند است و این اصل در مورد علوم انسانی اهمیت بیشتری دارد؛ چرا که علوم انسانی بنیاد توسعه در هر کشوری است و بدون محوریت دستاوردهای علوم انسانی و مطالعات جامع انسانی، توسعه اجتماعی و فرهنگی به نتیجه نخواهد رسید (طاطیان، ۱۳۸۹). نظام‌مند بودن پژوهش‌های این حوزه در تدوین ابزارهایی مانند اصطلاحنامه‌ها که خود عهده‌دار نظام‌بخشی به سیستم هستند، اهمیت دوچندان پیدا می‌کند. پژوهش‌های ارزیابانه درباره اصطلاحنامه‌ها نشان می‌دهند که مشکلات تهیه این گونه ابزارها در ایران، از امور محتوایی به سمت امور مدیریتی تغییر

۱. به دلیل مشخص نبودن سیاست‌های ویرایش و نمایش و عدم انتشار ویرایش‌های جدید، امتیازی به این اصطلاحنامه‌ها تعلق نگرفت.

جهت داده است (کازرانی ۱۳۷۸؛ حسینی‌زاده ۱۳۸۳). در پژوهش حاضر نیز بیشترین مشکلات اصطلاحنامه‌های علوم انسانی، در بخش مدیریت اصطلاحنامه‌های ترجمه شده است، به گونه‌ای میزان رعایت استاندارد در بخش مذکور در دو اصطلاحنامه جامعه‌شناسی و یونسکو ۱۴٪ است. مندرجات استاندارد مورد استفاده در پژوهش حاضر در بخش مدیریت اصطلاحنامه‌ها، تأکید بر مؤلفه‌های کاربرمداری (مانند اجتناب از دوباره‌کاری، مشخص بودن سیاست‌های روزآمدسازی، کنترل ورودی و خروجی‌ها به منظور به حداقل رساندن خطاهای احتمالی، آزمون و ارزیابی سیستم) دارد که به کارگیری این استانداردها می‌تواند به کارآیی و بهره‌وری بیشتر در سیستم اصطلاحنامه‌ها بیانجامد. آمار مربوط به رعایت استاندارد در بخش مدیریت در مورد اصطلاحنامه اصفا ۸۲٪ است که این تفاوت سطح با دو اصطلاحنامه یادشده، احتمالاً به دلیل نگرشی است که در روزآمدسازی اصفا اعمال می‌شود. با مصاحبه‌های انجام‌شده با دست‌اندرکاران اصطلاحنامه یادشده، مشخص گردید که تهیه‌کنندگان این اصطلاحنامه جلسات منظمی برای روزآمدسازی، حذف اصطلاحات قدیمی، تعیین رابطه برای اصطلاحات جدید، و ... داشته‌اند و به نظر می‌رسد این ویژگی، تأثیر واضحی بر ارقام مربوط به رعایت استانداردهای مدیریتی داشته.

از دیگر هدف‌های اصطلاحنامه، تهیه راهنما برای نمایه‌سازان و کاربران نهایی به منظور، انتخاب اصطلاح مناسب برای جستجو است. به عبارتی، اصطلاحنامه راهنمای دست کم دو گروه - نمایه‌ساز و کاربر نهایی - است و اگر خود از نظم، یکدستی و اطلاعات اولیه در جهت هدایت مخاطبان، کم‌بهره یا از این جهات، نارسا باشد، عملاً نمی‌تواند نظام‌بخش اطلاعات و هدایت‌کننده تلقی شود. مثلاً اصطلاحنامه‌ای که پوشش موضوعی و تعداد اصطلاحات و حجم پشتوانه انتشاراتی آن بیان نشده باشد یا در آن به معیارهای گزینش اصطلاحات، قواعد تنظیم شناسه، نیاز کاربران و پژوهشگران، و مستندسازی کم توجهی شده باشد، نمی‌تواند نقش راهنما را در عرصه اطلاع‌رسانی ایفا کند (کازرانی، ۱۳۷۸). در پژوهش حاضر میزان رعایت استانداردهای نحوه ارائه در اصطلاحنامه‌های جامعه‌شناسی و یونسکو به ترتیب ۵/۵۴٪ و ۴۳٪ است، که مؤید کم توجهی تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه نسبت به این مقوله است. در حالی که ضوابط مربوط به مقدمه‌نویسی بر اصطلاحنامه ایجاب می‌کند که این منبع، مقدمه‌ای جامع داشته باشد که در آن نکاتی مانند هدف اصطلاحنامه، حوزه موضوعی، مفهوم نقطه‌گذاری‌ها، کونه‌نوشت‌ها و علامت‌ها،

قانون انتخاب اصطلاح گزیده و روابط آن، بیان قواعد برگه‌آرایی، تعداد کل اصطلاحات و تعداد اصطلاحات مدخل، تعداد اصطلاحات مرجح و نامرجح به تفکیک، قوانین حاکم بر گزینش صورت‌های مرجح، تاریخ روزآمد شدن، پشتوانه‌های کاربر، انتشاراتی و سازمان، بیان شده باشد. این ویژگی‌ها به نسبت بیشتری در اصطلاحنامه‌ی اصفا وجود دارد، به طوری که میزان رعایت استاندارد مذکور در این اصطلاحنامه ۸۴٪ است که می‌تواند به دلیل مقدمه جامع و مبسوط این اصطلاحنامه در پرداختن به ویژگی‌های اولیه این ابزار باشد. از جانب دیگر چنانچه اصطلاحنامه‌ای بر اساس پشتوانه واقعی کاربر، انتشاراتی و سازمانی در یک کشور تهیه نشود و به عبارت دیگر مبتنی بر مستندات بومی استفاده کنندگان، پژوهشگران و نمایه‌سازان نباشد و بنا به دلایلی ترجمه اصطلاحنامه‌ها در اولویت کار قرار گیرد، شناسایی دقیق، عمیق و نقد و اصلاح اصطلاحنامه‌های مبدأ، ضرورت کار است (رهادوست، ۱۳۸۶). - هر چند که از نگاه استاندارد مورد استفاده در پژوهش، توجه به نیاز کاربر، پژوهشگر یا نمایه‌ساز در گروه تهیه اصطلاحنامه بر اساس مستندات و پشتوانه انتشاراتی است «زد ۳۹/۱۹» (ANSI/ NISO 2005). به طور کلی مقایسه این یافته‌ها با پژوهش کازرانی (۱۳۷۸) نشان می‌دهد که هنوز مشکل نحوه ارائه، در اکثر اصطلاحنامه‌ها حل نشده و این امر در هر دو پژوهش، یکی از مشکلات عمده اصطلاحنامه‌ها به حساب می‌آید. با توجه به اینکه اصطلاحنامه یک ساختار نظام‌مند است و در هر ساختار نظام‌مند، همه اجزای آن با هم ارتباطی ناگزیر دارند، نادیده گرفتن یا کم بها دادن به نحوه ارائه اصطلاحنامه می‌تواند ویژگی نظام‌مند بودن اصطلاحنامه را زیر سؤال ببرد.

در بخش روابط معنایی و ساختار شکلی اصطلاحنامه‌ها وضعیت مطلوب و قابل قبولی وجود دارد، به طوری که متوسط میزان رعایت این استانداردها در هر دو بخش از ۹۰٪ بیشتر است. این امر در اصطلاحنامه اصفا که اصطلاحنامه‌ای تألیفی است و با مشخصات بومی تهیه شده، اهمیت بیشتری دارد؛ چرا که درستی روابط تعیین شده و ساختار مشخص اصطلاحات در زبان مبدأ اصطلاحنامه‌های شناخته شده و مسبوق به سابقه‌ای مانند یونسکو و جامعه‌شناسی، نمی‌تواند دور از ذهن باشد.

به طور کلی چنانچه قائل بر این پیش فرض در حوزه علوم انسانی باشیم که از نگاه آماري، بخش عمده‌ای از تصمیمات عقلانی انسان بر اساس منافع و فایده می‌باشد، بهتر

است به منظور بهره‌وری بیشتر از سیستم‌های نظام‌مند اصطلاحنامه، بهره‌گیری و به‌کارگیری استانداردهای مربوط در مرحله‌تهیه و حتی پیش از تهیه، در دستور کار تهیه‌کنندگان و متولیان این ابزار قرار گیرد (عبدی، ۱۳۹۰).

۶. پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

- ◇ ارزیابی اصطلاحنامه‌های علوم انسانی از دیدگاه نمایه‌سازان، پژوهشگران و کاربران نهایی.
- ◇ تحلیل و شناسایی مشکلات کمی و کیفی دست‌اندرکاران تهیه اصطلاحنامه در ایران.
- ◇ پژوهش کیفی در خصوص چرایی نپرداختن اصطلاحنامه‌نویسان به موارد مندرج در استانداردها خصوصاً در بخش‌های مدیریت اصطلاحنامه و نحوه ارائه آن.

۷. منابع

- بوث، باربارا و میشل بلر. ۱۳۸۲. اصطلاحنامه جامعه‌شناسی. ترجمه و تدوین مهوش معترف. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- تاجور، آذر، سیاوش پورطهماسی و یوسف ادیب. ۱۳۸۸. آسب‌شناسی آموزشی، پژوهشی فرهنگی و اداری حوزه علوم انسانی ایران. همایش نقش علوم انسانی در توسعه ملی، تهران.
- جلالی دیزجی، علی. ۱۳۷۰. بررسی تطبیقی دو اصطلاحنامه کشاورزی Agrovoc و CAB. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- حسینی‌زاده، آنسه. ۱۳۸۳. مسائل اصطلاحنامه‌سازی در ایران از دیدگاه تهیه‌کنندگان اصطلاحنامه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم پزشکی ایران. دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی.
- خانی، صدیقه. ۱۳۸۶. مقایسه ساختار اصطلاحنامه‌های پایگاه‌های اطلاعاتی Embase و Pubmed با استاندارد اصطلاحنامه‌نویسی سازمان استانداردهای اطلاعاتی ملی آمریکا و بررسی شیوه‌های نمایه‌سازی دو پایگاه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم پزشکی ایران، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی.
- خسروی، فریبرز. ۱۳۸۰. اصطلاحنامه اصفاء. ویرایش ۲. تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- خسروی، فریبرز. ۱۳۸۵. اصطلاحنامه فرهنگی سه‌زبان فارسی - انگلیسی - عربی. ویرایش ۳. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

رنجبر، جهانگیر. ۱۳۸۵. آیا در محیط اطلاعاتی جدید جایی برای اصطلاحنامه‌ها باقی مانده است؟ کتابداری و اطلاع‌رسانی، (۳۳): ۱۱۳-۱۲۴.

رهادوست، فاطمه. ۱۳۸۶. نقدی بر اصطلاحنامه فیزیکی. کتاب ماه: کلیات، (۱۱۸): ۶۲-۶۵.

طاطیان، سمیه. ۱۳۸۹. علوم انسانی و چالش‌های موجود در فرایند توسعه. قابل دسترسی در: <http://www.bashgah.net/fa/content/show/45517> (accessed 24 July 2014).

عبدی، عباس. ۱۳۹۰. مشکل علوم انسانی در ایران چیست؟ قابل دسترسی در: <http://fararu.com/fa/news/101983> (accessed 24 July 2014).

فرشچی، معصومه. ۱۳۸۴. بررسی تطبیقی رده اصفا و رده تاریخ ایران و رده‌بندی دیویی. فصلنامه کتاب. دوره شانزدهم. شماره چهارم. ص. ۶۱-۴۳.

فیض، داود. ۱۳۸۵. بررسی جایگاه علوم انسانی در نظام آموزشی، پژوهشی و مدیریتی کشور و ارائه راهکارهای ارتقاء آن با استفاده از مدل SWOT، همایش ملی علوم انسانی: وضعیت امروز، چشم‌انداز فردا، تهران.

کازرانی، مریم. ۱۳۷۸. ارزیابی اصطلاحنامه‌های فارسی با استاندارد ایزو ۲۷۸۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم پزشکی ایران، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی.

مهراد، جعفر و مازیار امیرحسینی. ۱۳۸۴. ارزیابی کمی مفاهیم تعداد و شمار روابط اصطلاحنامه‌ای در شبکه اصطلاحات اصطلاحنامه کب. فصلنامه کتاب. دوره شانزدهم. شماره چهارم، ص. ۱-۱۳.

یونسکو. (۱۳۷۷). اصطلاحنامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسکو. ترجمه عباس حریری. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

ANSI/NISO Z39. 19. 2005. Guidelines for the construction, format and development of monolingual thesauri. Bethesda, Maryland, NISO press.

Lu, Z., W. Kim, and J. Wilbur. 2009. Evaluation of query expansion using MeSH in pubMed. Inf Retrieval 12: 69-80. available: <http://www.springerlink.com/content/a7665w69716219v7/fulltext.pdf> (accessed 23 July 2014).

McCulloch, Emma. 2005. Thesauri: Practical guidance for construction. *Library review*, 54 (7): 403-409.

Michel, p. E. Mouillet, and L.R. Salmi. 2006. Comparison of medical subject headings and standard terminology regarding performance of diagnostic tests. *J med Libr Assoc*, 94 (2).

Rosenfeld, L., P. Morville. 2002. Information architecture for the world wide web. 2nd ed. Sebastopol, CA: O'Reilly, 188.

Shiri, Ali Asgar, Crwford Revi. 2000. Thesauri on the web: current developments and trends. *Online information Review*, 24(4): 273-279.

Shultz, M. 2006. Mapping of medical acronyms and initialisms to medical subject headings (MeSH) across selected systems. *J Med Libr Assoc*, 94 (4).

The Status Analysis of ASFA, UNESCO and Thesaurus of Sociology in Terms of Semantic Relation, Form Construction, Displaying Controlled Vocabularies and Management Systems

Maryam Kazerani¹

Ph.D. (Library and Information Science); Assistant professor; Medical Library and Information Science Department; Faculty of Paramedical Sciences Shahid Beheshti University of Medical Sciences; Tehran, Iran.

Nadjla Hariri²

Ph.D. (Library and Information Science); Associate professor; Science and Research Branch; Islamic Azad University; Tehran, Iran.

Iranian Journal of
**Information
Processing &
Management**

Iranian Research Institute Iranian
for Science and Technology

ISSN 2251-8223

eISSN 2251-8231

Indexed in LISA, SCOPUS & ISC

Vol.29 | No.3 | pp: 733-756

Spring 2014

Abstract: Thesauri are of especial importance and status in information organization as intermediate tools in information storage and retrieval. Such tools should possess order, unity, exactness and validity internally to work properly as regulators of information systems. In this regard, the ANSI/ NISO z39. 19 2005 standard deals with metrics and principles of composing controlled vocabularies (including thesauri) terms of four dimensions- i.e. form construction, semantic relationships, displaying, and management systems. The thesauri surveyed in this study were ASFA, UNESCO and Sociology thesaurus. The results show that the level of observance of semantic relations standards in ASFA, UNESCO and Sociology thesaurus were respectively 93%,99% and 99%. The level of observance of form construction standards in ASFA, UNESCO and Sociology thesaurus were respectively 99%, 99.5% and 96%. The level of observance of the standards in ASFA, UNESCO and Sociology thesaurus with regard to displaying dimension were respectively 84%, 43% and 54.5% and the level of observance of management system standards in ASFA was 82% while the rate of

1. Corresponding Author:
kazerani@sbm.u.ac.ir
2. nadjlahariri@hotmail.com

this dimension in the remaining two thesauri was 14%. It is concluded that utilizing the due standards, if observed, at the preparation stage and even before preparing such tools can lead to construction of more effective and efficient thesauri.

Keywords: ASFA; UNESCO; Thesaurus of Sociology; ANSI/NISO z39. 19 2005 Standard; Evaluation; Form Construction; Semantic Relationships; Displaying Controlled Vocabularies; Management Systems

